

Recenzje

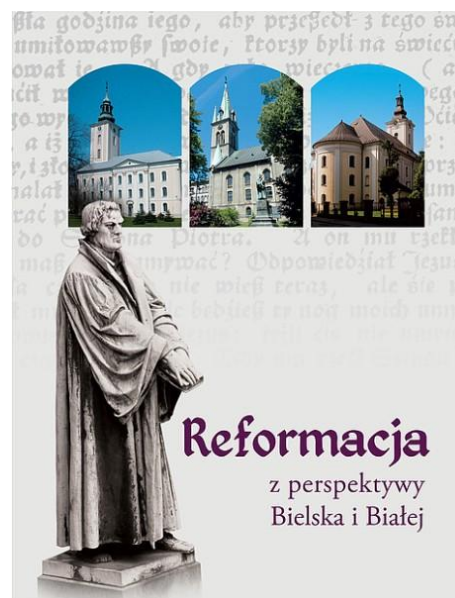
Aneta M. Sokół

Reformacja z perspektywy Bielska i Białej, pod red. Aleksandry E. Banot, Eweliny Gajewskiej i Tomasza Markiewki, Wydział Kultury i Sztuki Urzędu Miejskiego w Bielsku-Białej, Bielsko-Biała 2018, ss. 232.

Bielscy ewangelicy są jedną z liczniejszych ewangelickich wspólnot istniejących współcześnie w miastach polskich. Na terenie Bielska-Białej funkcjonują trzy parafie luterańskie zaświadczające o losach konfesji obecnej na ziemi bielskiej od czasów Reformacji. Samo Bielsko stanowiło jedną z najsilniejszych gmin protestanckich ukształtowanych w XVI wieku na terenach Księstwa Cieszyńskiego, przetrwawszy czasy kontrreformacji weszło w okres szczególnej prosperity dzięki równouprawnieniu wyznań zaprowadzanemu stopniowo w monarchii austriackiej¹.

W czasach prześladowań religijnych na przeciwległym brzegu rzeki Białej powstała nowa osada, gdzie schronienie znajdowali uciekający ze Śląska wyznawcy nauk Lutera, korzystający z przywilejów królów polskich przyznanych innowiercom w sąsiadującej z państwem habsburskim Rzeczypospolitej. Oba miasta – Bielsko i Biała – pomimo różnej przynależności państwowej rozwijały się w sposób podobny pod względem architektonicznym, religijnym oraz przemysłowym, co uwidoczniło się jeszcze bardziej po przyłączeniu Białej w 1772 r. do Austro-Węgier.² Dwumiasto przedzielone rzeką stało się z czasem ważnym ośrodkiem przemysłu włókienniczego³; ze względu na wcześniejsze uwarunkowania dziejowe oraz rozwój luteranizmu na ziemi cieszyńskiej zostało zdominowane przez niemieckich ewangelików, którzy współtworzyli świetność Bielska, jak i okolicznych miejscowości. O specyfice bielskiej w odniesieniu do spraw wyznaniowych prof. Ewa Chojecka pisze: „Sprawy tradycji protestanckich Bielska, a poniekąd i sąsiedniej Białej, wyglądają specyficznie na tle zjawisk Śląska zwanego niegdyś Austriackim, a po 1918 roku Śląskiem Cieszyńskim. Można zaryzykować twierdzenie, że mamy tu dwie linie tych tradycji: różniły się językowo, a w końcowej fazie określoną narodową orientacją. W uproszczeniu jest to: na zachodzie krąg cieszyński małomiasteczkowo-chłopsko-inteligencko-polskojęzyczny z naleciałościami morawskimi oraz bielsko-bialski na wschodniej flance, tworzący wraz z otaczającym go wieńcem wsi do 1945 roku tak zwaną niemiecką wyspę językową⁴”. Przypomnienie tej specyfiki wyznacza potrzebę odrębnego spojrzenia na bielski protestantyzm, jego mieszkańców oraz dorobek kulturowy przetrwały po dzień obecny.

Protestanckiej przeszłości Bielska-Białej poświęcona została jedna z licznych jubileuszowych publikacji upamiętniających Rok Reformacji. Pozycja „Reformacja z perspektywy Bielska i Białej” zgodnie z tytułową sugestią nawiązuje do dwutorowej przeszłości miasta połączonego administracyjnie w jedno dopiero w 1951 r. Prezentowana książka nie ogranicza się do standardowego rocznicowego spojrzenia na sam przebieg reformacyjnych wydarzeń ukazując trwanie Reformacji w różnych aspektach, wymiarach czasowych, na wielu także płaszczyznach ludzkiej aktywności. Ukazane reformacyjne dziedzictwo staje się

¹ Na poprawę sytuacji protestantów w państwie austriackim, którego część stanowił Śląsk Cieszyński wraz z Bielskiem, wpłynęły patenty cesarskie ustanowione celem zaktywizowania – patent tolerancyjny cesarza Józefa II (1781) przyznający różnowiercom prawa do pielęgnowania własnego kultu religijnego oraz patent protestancki (1861) zaprowadzający na terenie Austro-Węgier pełne równouprawnienie ewangelików.

² Biała jako część Galicji po I rozbiórce Polski została stała się także częścią państwa austriackiego.

³ W XIX w. region bielsko-bialski uważany był za jeden z trzech największych centrów przemysłu włókienniczego w Austro-Węgrzech (obok Brna i Liberca). Dzięki także wysoko rozwiniętym innym gałęziom przemysłu określany był śląskim Manchesterem.

⁴ Reformacja z perspektywy Bielska i Białej, Bielsko-Biała 2018, s. 8.

częścią lokalnej przeszłości, w tym jego tkanki kulturowej współtworzącej kolejne wymiary luteranckiej obecności.

Książka jest pokłosiem konferencji zorganizowanej w Bielsku-Białej pod takim samym tytułem⁵. Zbiór zaprezentowanych referatów poprzedza wprowadzenie prof. Ewy Chojeckiej, znawczyni sztuki protestanckiej, w tym jej specyfiki na ziemi śląskiej. Prof. Chojecka sytuuje „bielskie spotkanie” na tle innych rocznicowych inicjatyw „upamiętniających pięćsetlecie wydarzeń wittenberskich”. Autorka przypomina, że reformacyjna przeszłość Bielska – znaczącego niegdyś ośrodka protestantyzmu, a wraz z nim wspólnoty, która wniosła swój wkład w rozwój miasta, rozpatrywana jest z całkiem innej perspektywy – perspektywy mniejszości religijnej, tym samym – perspektywy „odwróconej”. Ważne przy tej okazji staje się przypomnienie, że protestanci współtworzyli lokalne dziedzictwo historyczno-kulturowe tego miejsca. Przybliżając charakter konferencji, a tym samym opublikowanej książki, prof. Chojecka zwraca uwagę, że nie wyczerpuje ona podjętych tematów, wskazując jedynie na krąg zagadnień związanych z Reformacją na ziemi bielskiej, zagadnień mniej lub bardziej rozpoznanych, wpisujących się nie tylko w tożsamość zdziesiątkowanej wspólnoty funkcjonującej w cieniu dawnych dokonań.

Na ponad dwustu stronach przedstawionych zostało dwanaście autorskich wypowiedzi dotyczących podjętej tematyki. Autorami artykułów są sami zainteresowani – bielscy ewangelicy wraz z ks. biskupem Janem Szarkiem, byłym zwierzchnikiem diecezji cieszyńskiej, a także byłym biskupem Kościoła luteranckiego w Polsce (w latach 1993-2001); na kartach pokonferencyjnego tomu wypowiadają się przedstawiciele instytucji współorganizujących jubileuszową konferencję – Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej oraz Muzeum Historycznego w Bielsku-Białej, a także inne osoby zajmujące się rozwojem ewangelicyzmu na ziemi bielskiej czy cieszyńskiej. Wśród autorów jest dr hab., prof. UJ Grażyna Kubica, znana badaczka cieszyńskiego luteranizmu, diakon Aleksandra Błahut-Kowalczyk z Cieszyna, także historyk i autor opracowań dotyczących bielskich ewangelików, dr Piotr Kenig⁶. W gronie autorskim znaleźli się uznani badacze protestantyzmu, jak też inni autorzy zajmujący się lokalną historią oraz kulturą mniejszości wyznaniowych.

Referaty zgrupowane zostały w trzech blokach tematycznych – I. Historia, II. Społeczeństwo oraz III. Literatura i sztuka. Tło historyczne towarzyszące rozwojowi konfesji w Bielsku przybliży ks. bp Szarek. W artykule „Od kontrreformacji do ekumenizmu” ukazane są losy luteranizmu na Śląsku Cieszyńskim wraz z przynależną do tego regionu ziemią bielską. Wychodząc od pomyślności przemian religijnych zaprowadzonych w Księstwie Cieszyńskim przez księcia Waclawa III Adama (1545-1579) biskup przypomina o czasach prześladowań protestantów zapoczątkowanych konwersją na katolicyzm kolejnego z cieszyńskich władców – Adama Waclawa (1610). Jak wyglądało życie religijne bielskich ewangelików w okresie kontrreformacji? Gdzie znajdowali schronienie bielszczanie prześladowani za wiarę? I w jaki sposób postępowało równouprawnienia ewangelików pod panowaniem austriackim?⁷ Ta skrótowa prezentacja konfesyjnych losów nie pomija sytuacji Kościoła luteranckiego w odrodzonej Rzeczypospolitej, funkcjonującego pod przewodnictwem ks. Juliusza Burschego, zwolennika zachowania polskości Kościoła. Podkreślone zostały problemy organizacyjne, prawne, ustawodawcze, z którymi borykał się Kościół Ewangelicko-Augsburski w Polsce przedwojennej, ale także po II wojnie światowej. W drugiej części artykułu bp. Szarek omawia rozwój ekumenizmu na rodzimym polskim gruncie, widziany w perspektywie krajowej, diecezjalnej oraz lokalnej. Posiłkując się bogactwem doświadczeń związanych z przewodzeniem swemu Kościołowi wskazuje na wydarzenia o charakterze ekumenicznym, które w ciągu ostatnich dziesięcioleci prowadziły do zbliżenia z Kościołem rzymskokatolickim. To jednocześnie przegląd ekumenicznych inicjatyw podejmowanych przez parafię bielską, służących miastu i jego mieszkańcom.

---

⁵ Konferencja odbyła się w dniach 17-18 października 2017 r., zorganizowana została przez Wydział Humanistyczno-Społeczny Akademii Techniczno-Humanistycznej oraz Muzeum Historyczne w Bielsku-Białej. Obradom towarzyszyły dodatkowe wydarzenia: koncert organowy „Muzyka organowa śląskich ewangelików” w wykonaniu Tomasza Plocha (w kościele pw. Jana Chrzciciela w Starym Bielsku) oraz wystawa „Pod znakiem róży nad Białą” (w siedzibie Muzeum Historycznego w Bielsku-Białej). Stanowiła część jubileuszowych, które odbyły się z różnych inicjatyw w Bielsku-Białej.

⁶ Autor jedynej w całości poświęconej bielskiemu luteranizmowi pozycji: P. Kenig, *Zarys dziejów luteranizmu w Bielsku-Białej*, Bielsko-Biała 2000 (Dzieje bielskich ewangelików są także częścią ogólnych opracowań historycznych dotyczących Bielska i ziemi bielskiej).

⁷ Po śmierci ostatniej piastowskiej władczyni Księstwa Cieszyńskiego – księżny Elżbiety Lukrecji ziemia cieszyńska przeszła pod władzę Habsburgów (1653), podlegając rozporządzeniom i restrykcjom obowiązującym na terenie Austro-Węgier.

Drugi artykuł przypomina zasłużoną cieszyńską księżną – Katarzynę Sydonię (ok. 1550-1594), żonę Waclawa III Adama, który zaprowadził luteranizm w Księstwie Cieszyńskim. Postać księżnej przybliży diak. Aleksandra Błahut-Kowalczyk ukazując przede wszystkim kobietę, która rozwinęła „dzieło” swego męża. Można przypomnieć, że podstawą funkcjonowania luteranizmu w Księstwie Cieszyńskim był tzw. *Porządek kościelny księcia Waclawa Adama*, na którym oparta została organizacja nowego Kościoła, który regulował nie tylko sprawy kościelne, ale także obyczajowe i społeczne. Po śmierci Waclawa Katarzyna Sydonia wydaje swój własny *Porządek...*, poszerzony w stosunku do pierwowzoru, jak podkreśla autorka „nowatorski pod wieloma względami” (*Porządek kościelny i szkolny Katarzyny Sydonii*, 1584). Poznajemy tym samym, w jaki sposób cieszyńska księżna zadbała o rozwój szkolnictwa, dyscyplinę duchowieństwa czy opiekę nad ubogimi. Autorka przedstawia jednocześnie bliższy portret Katarzyny Sydonii, saksońskiej księżniczki przybyłej do Cieszyna, kobiety silnej, życiowo doświadczonej, zabiegającej o dobro poddanych („Katarzyna Sydonia – księżna cieszyńska. Kobieta czasów reformacji w księstwie Cieszyńskim”).

W kolejnej części pokonferencyjnego tomu zamieszczonych zostało pięć wypowiedzi sytuujących podjętą tematykę pośród różnych aspektów funkcjonowania wyznawców w społeczeństwie. Dr Grzegorz Madej przedstawia stosunek kolejnych właścicieli Bielska wywodzących się z książęcego rodu Sułkowskich do wyznawców luteranizmu. Można zaznaczyć, że od połowy XVIII w. bielskie państwo stanowe należało do katolickiej rodziny Sułkowskich, która zatrudniała w swoich dobrach luteranów urzędników powierzając im również odpowiedzialne funkcje i stanowiska. Świadczy o tym zaprezentowany przegląd osób, które pełniły służbę u kolejnych władców Bielska, pomimo trwającej rekatolizacji ziem śląskich („Sułkowscy a luteranie”).

Dr Piotr Kenig koncentruje swoją uwagę na przemysłowcach, ewangelickich właścicielach zakładów tkackich czy farbiarskich, powstających w okresie tworzenia się podstaw bielskiego włókiennictwa. Omówienie „Ewangelicy pionierzy industrializacji w włókiennictwie Bielska-Białej w latach 1760-1873” pokazuje wkład niemieckich ewangelików w rozwój bielskiego ośrodka wytwarzającego sukna, tkaniny oraz inne „dobra” znane także daleko poza granicami regionu. Dzięki zebranych materiałom zaprezentowane zostało, ilu było ewangelickich właścicieli fabryk na terenie Bielska, jakie rodziny partycypowały w rozwoju bielskiego przemysłu, jaką rolę odgrywali lokalni ewangeliccy przemysłowcy. Autor podkreśla, że wizerunek bielskich przemysłowców ze względu na ich przynależność narodową nie jest w pełni rozpoznany w polskim piśmiennictwie.

Zbiorowy portret bielskich diakonis – pielęgniarek ze Śląskiego Ewangelickiego Domu Sióstr utworzonego w 1892 r. przy cieszyńskim szpitalu ewangelickim⁸ – przedstawia dr hab., prof. UJ Grażyna Kubica. Badaczka sytuuje wizerunek swoich bohaterek na tle idei żeńskiego diakonatu powołanego w XIX wieku w Kościele ewangelickim w Niemczech celem zapewnienia opieki najuboższym, na tle także rozwoju diakonijnych placówek na ziemiach polskich (Warszawa, Miechów). Poznajemy genezę powstania Domu Sióstr umieszczonego z czasem na tzw. Bielskim Syjonie, powołanego z inicjatywy zwierzchnika Kościoła ewangelickiego na Śląsku i Morawach – ks. Theodora Haasego, placówki utworzonej na potrzeby Ewangelickiego Szpitala w Cieszynie. Dowiemy się, jak wyglądała edukacja bielskich diakonis, ich posługa pielęgniarska oraz inne obowiązki związane z poświęceniem kobiet wstępujących do diakonatu. W obszernym szkicu Grażyna Kubica przybliży jednostkowe losy swoich „bohatek” zwracając również uwagę na niedoceniecie bielskich diakonis w polskim piśmiennictwie oraz zachowanych opiniach. Badaczka podkreśla, że postrzegane były jedynie przez pryzmat swojej niemieckości. Zaznaczone zostało, że nie do końca są także poznane losy bielskich sióstr w czasie II wojny światowej, która położyła kres niemieckiej placówce istniejącej na terenie miasta. Bielski ośrodek przygotowujący diakonise, podobnie jak inne diakonaty, wpisuje się jednocześnie w proces profesjonalizacji zawodu pielęgniarskiego będąc świadectwem konfesyjnej troski o potrzebujących. W zakończeniu zamieszczona została lista bielskich diakonis („O bielskich diakonisach-pielęgniarkach ze Śląskiego Ewangelickiego Domu Sióstr – pionierkach profesjonalnej opieki medycznej. Szkic z antropologii historycznej”).

Również Cieszyńszczyźnie poświęcona została kolejna z zamieszczonych wypowiedzi. Dr hab. Aleksandra E. Banot przybliży wizerunek ewangelickich działaczek ze Śląska Cieszyńskiego ukazując ich losy w nawiązaniu do XIX-wiecznych procesów emancypacyjnych odkrywających przed kobietami nowe obszary aktywności, edukacji oraz zawodowej samorealizacji. Przypomniane zostały życiorysy kobiet społecznie zaangażowanych, łamiących panujące stereotypowe wyobrażenia o „płci pięknej” w ich czasach,

---

⁸ Śląski Ewangelicki Dom Sióstr powstał w 1892 r. na potrzeby Szpitala Ewangelickiego w Cieszynie; po upaństwowieniu cieszyńskiego szpitala siedziba Domu Sióstr przeniesiona została do Bielska (1903). W 1905 r. diakonise przeniosły się do nowej siedziby stanowiącej część tzw. Bielskiego Syjonu.

realizujących swoje pasje zawodowe (np. działaczka społeczna Stefania Michejda (1884-1942) czy projektantka mody Nina Górniak (1915-1939)). Współczesna badaczka zastanawia się, czy śląsko-ewangelicki etos wpłynął na kształt losów przypomnianych kobiet, na ich wybory i dokonania, czy cieszyńskie ewangeliczki były emancypantkami w swoich czasach? („Działaczki protestanckie na Śląsku Cieszyńskim w dobie emancypacji”).

Ostatni artykuł w omawianej grupie tekstów przypomina historię protestanckiej wsi Kozy leżącej na ziemi oświęcimskiej, znanej ze względu na bezprecedensowy exodus jej mieszkańców, którzy w ucieczce przed religijnymi prześladowaniami przybyli na teren Księstwa Pszczyńskiego. Poddając się pod protekcję tamtejszego księcia Kozianie założyli na ziemi pszczyńskiej własną osadę (Anhalt), a pamięć o nich przetrwała w tradycji istniejącej po dzień obecny parafii ewangelickiej w Hołdunowie⁹. Dzieje wspólnoty przybliżył czytelnikom Bartłomiej Jurzak z Gminnej Biblioteki Publicznej w Kozach. Autor przedstawia protektorów koziańskich wiernych, pastorów posługujący wspólnocie po wydarzenia, które doprowadziły do zbiorowej decyzji o opuszczeniu miejsca coraz mniej przyjaznego w czasach kontrreformacji. Dzieje Kóz są jednocześnie świadectwem wysokiej świadomości tamtejszych chłopów wiernych protestanckim tradycjom od czasów małopolskiej Reformacji („Chłopi-kalwini. Protestancka społeczność wsi Kozy od XVI do XIX wieku.”).

Zaprezentowany zbiór badawczych spojrzeń na wymienione grupy ukazuje różne wymiary protestanckiej aktywności od religijnej po zawodową, społeczną czy służebną będąc także wyrazem luteranckiego zaangażowania w świecie.

Trzecia część pokonferencyjnego tomu poświęcona została sprawom literatury i sztuki, jej wymiarowi konfesyjnemu obecnemu w sposób szczególny na Śląsku Cieszyńskim. Pierwszy z autorów tego bloku zagadnień zajął się luteranością obecną w pisarstwie Jerzego Pilcha, pisarza kontrowersyjnego, z jednej strony odzeganego od swojej konfesyjności, z drugiej – przywołującego niemal stale ewangelicki świat wiślański oraz rodzinne tradycje zakorzenione w luteranckiej Wiśle. Można zaznaczyć, że twórczość Pilcha nie po raz pierwszy przywoływana jest na kartach jubileuszowej publikacji (wydanych z okazji Roku Reformacji), będąc wyrazistą reinterpretacją konfesyjnych tradycji, znaną w szerszym odbiorze dzięki jej zaczeptaniu na gruncie literackim, powieściowym czy wspomnieniowym¹⁰. Prof. Marek Bernacki prześledził różnorodność motywów luteranckich zawartych w powieści Jerzego Pilcha „Inne rozkosze” (1995). Po raz kolejny interpretacyjnym zabiegom poddany został ironiczno-krytyczny stosunek pisarza do wartości protestanckich, w tym konfesyjnych wyobrażeń o powinnościach człowieka. Prof. Bernacki stara się uchwycić przesłania kryjące się za fasadą ironicznego spojrzenia na własne wyznanie, z którego wyrasta Pilchowe pisarstwo („Motywy luteranckie w prozie Jerzego Pilcha (na przykładzie powieści *Inne rozkosze*”).

Ze sztuką protestancką, być może najbardziej charakterystycznym rysem malarstwa rozkwitłym w Holandii w czasach XVII-wiecznej prosperity protestantyzmu zapoznaje nas Kinga Kawczak. Badaczka przedstawia zbiór portretów zachowanych w Muzeum Historycznym w Bielsku-Białej, powstałych w holenderskich ośrodkach, od portretów indywidualnych po rodzinne czy rodzajowe. Obrazy portretowe były szczególnie popularne w społecznościach protestanckich świadcząc o osiągniętej stabilizacji życiowej portretowanych. Ten „przypadkowy” zestaw dzieł zachowanych w Bielsku poddany został przez autorkę szczegółowej analizie, co pozwala poznać za pośrednictwem prezentowanych dzieł dawny świat kultury protestanckiej („Od indywidualnego konterfektu do portretu zbiorowego na przykładzie malarstwa niderlandzkiego z kolekcji Muzeum historycznego w Bielsku-Białej”).

Inny zbiór dzieł „protestanckich” przedstawia kolejna autorka. Teresa Dudek-Bujarek, st. Kustosz Muzeum Historycznego w Bielsku-Białej, zapoznaje czytelników z malarstwem Petera Michała Bohúña (1822-1879), syna ewangelickiego pastora, który swoją twórczością odpowiedział na zapotrzebowanie ówczesnych odbiorców sztuki. Jak się okazuje, artysta osiadły na terenie Bielska, jest twórcą obrazów ołtarzowych zamawianych do kościołów katolickich, w tym przedstawiających szczególnie popularny ówczesnie wizerunek Jezusa. Dzieła Bohúña są wyrazem ówczesnej mody ołtarzowej, powstałej pod

⁹ Na temat hołdunowskich ewangelików zob.: A. Malina, *Ewangelickie tradycje Hołdunowa*, Katowice 1994.

¹⁰ Zob. także, S. J. Żurek, *Tropy ewangelickie w dziennikach Jerzego Pilcha*, [w:] *Spadkobiercy Reformacji. Ewangelicy w Lublinie i na Lubelszczyźnie (historia, kultura, ekonomia, literatura)*, red. Nauk. W. Matwiejczyk, M. Willaume, S.J. Żurek, Lublin 2017, s. 397-411; A. Chylewska-Tölle, „Ewangelikiem być w Polsce niełatwo”. *Wyznania luteranckiego sceptyka*, [w:] *Protestantismus im deutsch-polnischen Dialog. Grenzlandaspekt = Protestantyzm w dialogu polsko-niemieckim. Aspekty pogranicza*. A. Chylewska-Tölle, A. Tölle (Hrsg. / red.), Frankfurt (Oder), Słubice 2018, s. 63-72 (wydane z okazji 500 lat Reformacji).

wpływem katolickiego kultu Najświętszego Serca Jezusa. Omówione obrazy pokazują, jak ewangelicki malarz realizował artystyczne założenia konkurencyjnej sztuki religijnej („Wizerunki Najświętszego Serca Jezusa w twórczości Petera Michala Bohúňa (1822-1879)”).

Swoistą *glossą* do jubileuszowej wystawy przygotowanej przez bielskie Muzeum Historyczne z okazji Roku Reformacji jest artykuł dr. Grzegorza Madeja i dr. Piotra Keniga, także kuratorów rocznicowej ekspozycji przygotowanej przez Muzeum z okazji Roku Reformacji¹¹, wraz z towarzyszącym jej katalogiem¹². Jak zaznaczają autorzy, podczas prac przygotowawczych udało się odkryć nieznane dotychczas eksponaty oraz archiwalia związane z ewangelicką przeszłością. Artykuł jest zatem uzupełnieniem wiedzy o dziełach sztuki zaprezentowanych na rocznicowej ekspozycji, obejmując omówienie parafialnych dokumentów, zachowane sakralne sprzęty (misy chrzcielne, pateny, kielichy), dzwony czy przykłady sztuki nagrobnej. Autorzy prezentują kilkanaście eksponatów, „pamiątek przeszłości dotychczas badaczom nieznanych”, uzupełniając informacje o ich pochodzeniu, fundatorach oraz dalszych losach („Małe pomniki luteranizmu na wystawie „Pod znakiem róży nad Białą”. Nowe odkrycia, ustalenia i interpretacje”).

W zakończeniu pokonferencyjnego tomu ukazany został tzw. Bielski Syjon, miejsce szczególne na mapie Bielska, świadczące o kilkuwiekowych tradycjach konfesji zachowanych w przestrzeni miasta. Prof. Ewa Chojecka przybliżyła tę wyznaniową „enklawę” poprzez pryzmat przeszłości, w tym zacierania śladów związanych z protestantyzmem, zwłaszcza niemieckich tradycji bielskiego ewangelicyzmu. Uwagi dotyczące dokonanej ostatnio rewitalizacji tzw. Studni Pastorów (zdemastrowanej po 1945 r.)¹³ znajdującej się obok kościoła ewangelickiego oraz bielskiego pomnika Marcina Lutra, stały się jednocześnie impulsem do refleksji nad rolą pamięci, jej znaczeniem dla luteranckiej wspólnoty, ale także zauważalnej potrzeby przypominania lokalnej historii, z którą bielscy ewangelicy są nierozdzielnie związani, bez względu na przynależność narodową („Bielski Syjon – miejsce pamięci – widziany dzisiaj”).

Książka będąca spojrzeniem na dzieje bielskiej Reformacji, jak podkreślono na wstępie, uwzględnia szersze trwanie jej wartości w dziejach Bielska i Białej. Książka pokazuje od zarysu wydarzeń historycznych, poprzez różnorodność ewangelickiej aktywności w dziejach miasta, po współczesne próby utrwalania ewangelickiego dziedzictwa – w piśmiennictwie, dziełach sztuki, zbiorach muzealnych. W sposób szczególny na kartach publikacji przedstawione zostały kobiety – cieszyńskie czy bielskie ewangeliczki, w tym niemieckie diakonise przypomniane wbrew potocznemu zapomnieniu o ich służbie. Badacze odsłaniają także mało poznane wątki z ewangelickiej przeszłości wymagające dalszych badań oraz pogłębienia refleksji nad ich przebiegiem, jak i znaczeniem dla rozwoju miasta, w tym XIX-wiecznej jego przemysłowej prosperity. Dotykamy także różnych projektów bielskiego Muzeum zaangażowanego w porządkowanie wiedzy o lokalnej sztuce protestanckiej; luteranckie wątki obecne są także w refleksji badawczej miejscowych pracowników naukowych, zajmujących się kulturowym wymiarem trwania konfesji.

Książka ma charakter naukowy, ale okazać się może także przydatna w bardziej potocznym odbiorze. Poszczególne artykuły zaopatrzone zostały w bibliografię wykorzystanej literatury oraz anglojęzyczne streszczenia, w zakończeniu całości znajdziemy Indeks osobowy oraz źródła pochodzenia ilustracji. Wydawcą jest Wydział Kultury i Sztuki Urzędu Miejskiego w Bielsku-Białej.

W aspekcie wydawniczym publikacji nadano odświętny, zapewne szczególny charakter – twarda oprawa, ilustracje wzbogacające artykuły, przejrzysty podział tekstów ujętych w trzech tematycznych częściach. Na okładce zamieszczony został wizerunek bielskiego pomnika Marcina Lutra, nad którym widnieją trzy bielskie kościoły ewangelickie. Publikacja może zapewne stanowić impuls do szerszego zainteresowania się bielskim ewangelicyzmem obecnym na tych ziemiach od czasów Reformacji.

---

¹¹ Kuratorzy wystawy „Pod znakiem Róży nad Białą”: dr Grzegorz Madej, dr Piotr Kenig i Jakub Krajewski. Wystawa prezentowana była w Zamku Książąt Sułkowskich od kwietnia do października 2017 r.

¹²Zob. recenzję książki-katalogu *Pod znakiem Róży nad Białą* (Bielsko-Biała 2017): <https://www.ptew.org.pl/2017/12/recenzja-ksiazki-pod-znakiem-rozy-nad-biala-bielsko-biala-2017/>

¹³ Studnia Pastorów – kompozycja pomnikowa na tzw. Bielskim Syjonie upamiętniająca związanych z Bielskiem pastorów – ks. Jerzego Trzanowskiego, Lukasa Wenzeliusa, budowniczego bielskiego kościoła, Johanna G. Schmitza oraz Karla Samuela Schneidera, z dodaniem po rewitalizacji nazwiska ks. Theodora Haasego, zasłużonego bielskiego duszpasterza końca XIX w., seniora śląskich ewangelików, a także inicjatora budowy Ewangelickiego szpitala w Cieszynie.

13 marca 2019 w Książnicy Beskidzkiej w Bielsku odbyła się promocja *Reformacji z perspektywy...*, książka zaistniała oficjalnie w publicznej przestrzeni czytelniczej, zaprezentowana odbiorcom przy udziale współautorów oraz wszystkich zainteresowanych wydarzeniem¹⁴.

Książka dostępna jest w księgarni internetowej Klimczok: <http://ksiegarniaklimczok.pl/ksiazka/Aleksandra-E-Banot-Ewelina-Gajewska-i-Tomasz-Markiewka-/Reformacja-z-perspektywy-Bielska-i-Bialej, klimcJSUUKO10>

---

¹⁴ Zob. relację z promocji na stronie luterańskiej diecezji cieszyńskiej: <http://cieszynska.luteranie.pl/promocja-ksiazki-reformacja-z-perspektywy-bielska-i-bialej/> [dostęp 2.10.2019].